

Losoncz Alpár

A határok digitalizálódása

Amennyiben korunk arculatára kívánunk fényt deríteni, úgy az úgynevezett telematikus kultúra, az információátvitel és a kommunikáció technológiájának jelenségei felé kell fordulnunk. Csomópontjai ezek politikai, gazdasági, esztétikai mozzanatoknak egyaránt. Mert ahogy például a barokk életérzés a könyvtár rendezettségében¹, a könyv formájában, a reneszánsz a perspektíva mélységének racionalista módon értelmezett szellemkörnyezetében, a láthatóság és a megismerés sajátos felfogásában ismerhet magára, úgy korunk töredékes tudata a sugárzó, egymásra utaló digitális tükrök, a változó, vakítóan felvillanó majd eltűnő „technikai képek” burjánzásában. Ott észleli önnön működését, ahol a vizualitás és a szóbeliség újfajta összeszővődései, az írásbeliség módosulásai bukkannak a felszínre, ahol megváltozott idő- és tértapasztalatok, imaginatív szárnyafások, az esztétikai közeg kiszélesedései jutnak szóhoz. Ha a korai modernitás ipari követelményei mintaszerűen – a könyv², az újság – az egyre bővülő piac szerteágazó kapcsolataiban ütköznek ki,

Jasper Johns:
0 through 9

akkor ma a tőke metamorfózisai, az árugazdaság spekulatív és kevésbé spekulatív hullámverései az úgynevezett telematikus kultúra pecsétjét viselik magukon: a világ politikai-technikai-gazdasági térképének fontos állomásait ma kommunikációs csomópontok, információs adatbankok hálózák be. Ugyanakkor hadd szögezzem le rögtön: azt remélem, hogy korunk technológiai-kommunikációs kultúrája vagy – ha úgy tetszik – kulturális technológiája nem fordíthat hátat a perspektívának vagy a könyv szerkezetének, de bevonva eme hagyományos mozzanatokat az informatikai-komputacionális szerkezet jelkombinatorikájába átírja (overwrite), átalakítja őket. Azzal, hogy felveszi ezen elemeket érdeklődésének körébe, az idézhetőség esélyeit javítja: idézhetővé teszi a hagyomány rezdüléseit.

Ami a perspektívát illeti, a digitális átalakítás beillesztheti a villogó felületek dinamikájába, a felületen való létezés és mozgás lüktetésébe: minden kommunikációs-informatikai gép egyfajta sűrítménye a feltáruló, előhívható és visszahúzódó képek spektákulumának, s nem utolsó sorban ösztönzője a *poli-perspektivisztikus életvitelnek*, mely a láthatóságot immáron nem a racionális megismerés elvrendszerével, netalán a forma és az eszme egybeesésének ismert rafaellói princípiumával vagy valamilyen központosság pulzálásával köti össze. Abban reménykedhetünk, hogy ahol a különféle perspektívák együttléte domborodik ki mint vezérlő elv, ott eltűnhet az egy, vezérlő rangot bitorló, monológikus perspektíva uralma.

A képernyő, a felület decentralizált terében nem annyira a múlt és a jelen közötti történelmi distancia szűnik meg, inkább e distancia modellálása megy végbe. (A modell³ pedig nem a valamikor létezett tárgy epifánikus megjelenítését készíti elő, hanem – hogy a pszichoanalízisben is használatos fogalommal éljek – a felismerést, valaminek az ismételten megvalósuló felismerését, az újra felismerést hozza létre.) A digitális esztétika alanya még tovább gyarapíthatja teremtő erejét, mivel a részek modellálásával a színregiszter vagy a tér konfigurációjának jelentékeny módosulásait érheti el: így például a szilárd kontúrok pointillista keretökké változtathatók át vagy a barokk köntösök ezer redőre bonthatók szét. A modernitástól sohasem volt idegen önnön revíziója, a saját magán végzett munka gondolata, úgy hiszem, ez adja a tényleges keretét a nyolcvanas évek írói tépelődéseinek is a mozgó képek esztétikája kapcsán. Hiszen a művészet határainak szintén ősrégi kérdése különös erővel vetődik fel⁴ akkor, ha immáron nem egy nyugalomban lévő, önmagára vonatkozó behatárolt tér-kép rögzített, megállított dinamikájával, hanem egyidejűleg mozgótovátűnő, pörgő, egymásba hajló képekkel találjuk szembe magunkat. Vagy akkor, ha mint G. Show *Legible City* című alkotásában⁵, ahol a néző tartja kezében a vezérlőberendezést avégett, hogy megjelenjenek az elektronikus betűkből álló városok: attól függően, hogy milyen irányt választ magának, tárulnak fel előtte a New York-i vagy egyéb horizontok sűrített betűk formájában. A művész úgy adja át alkotását, hogy újraalkotását igényli a befogadótól. A digitális technikák újra csak a befogadó kontemplativitásával szemben intéznek kihívást, mint megannyiszor ebben a században. Innen származik az e technikák térhódításának korszakában megfogalmazott esztétikai manifesztumok újonnan elterjedése. A virtuális világ fogalma önmagáért beszél, mivel példázza azt a gyakran hangoztatott meggyőződést, hogy itt nem elegendő megállni a vászon előtt magunkba fogadva a színeket, az árny és a fény játékát, hanem át kell lépni a digitális küszöbön, azaz, itt egy másfajta, a technikai-világ birodalmába való *belépés* szükségeltetik.

A digitális felületen való láthatóság, megjeleníthetőség a produktív ismétlés tárháza is, hiszen a hagyományos mozzanatok informatikai tolmácsolása az ismételtetőség segítségével varázsolja elő a numerikus kódok szövevényéből, az elektronikai impulzusokból a láthatóságot. A kortárs bölcsélet lényeges megnyilvánulásaihoz tartozik, hogy megvilágította az ismétlés teremtő erejét, konstitutív szerepét: hogy a dolgok végtelenbe nyúló azonosságát ismétlések közvetítésével is megvalósuló különbségek szaggatják, barázdálják. Kapcsolatban van az ismétlés ezen értelmezése azzal a pozícióval, melyet Lyotard egy könyvében találóan a termelés / teremtés fogyasztói dimenziójának nevezett⁶. A vibráló elektronikai tartományokban mindenképpen hangsúlyozott szerepet kap a teremtés és a fogyasztás ezen egymásra utaltsága. Mert a digitális teremtés alanya, miközben képek, esetleg szövegek átváltozásának folyamatában leli kedvét, a kavargó, örvénylő numerikus kódok közvetítésével olyan nyitott diszkurzív közegbe lép be, melyben nem csak teremtő, de mindenkor fogyasztó is. Végül is, nem kellene felednünk, hogy az újfajta technológiák által kicsikarható esélyek a teremtés és a fogyasztás egységének mentén visszamutathatnak egy nagyon régi eszményre, nevezetesen arra az értékideálra, hogy a techné és a poesis összefonódjék, hogy a tudományos racionalitás kritériumai a kézművesség elfeledett normáival közvetítődjenek. Mindebből levonhatjuk a következőt, hogy az elektronikai impulzusok segítségével megvalósuló idézhetőségek, a virtuális világ teremtődésének ténye semmiképpen nem azt jelenti, hogy korunk, miközben halmozza a miniatürizált informatikai technológiákat és informatikai leltárát készíti az elmúlt kultúráknak, felette áll a hagyomány mozgásának. Ellenkezőleg, korunk a hagyomány különféle útjainak kereszteződésén áll. Ugyanakkor látnunk kell, hogy a hagyományteremtődés páratlan dinamikája, ez az újfajta tradíció-sebesség nem képzelhető el az informatikai leltározás nélkül, melyet gyakran muzealizációnak vagy archaizálódásnak is szokás minősíteni. Mert az archaizálódás folyamata, melynek során a hagyomány szeleteinek előhívhatóságát biztosítjuk, csupán azáltal válik lehetségessé, hogy informatikai láncolatok halmozódnak fel miniatürizálódó szerkezetekben és elektronikai impulzusok egymásra vonatkozásában. A digitális képernyőn, ahol az újramodellálás tevékenysége vívott ki rangot magának, az anyagtalanított dolgok azonossága állandó változásnak vettetik alá, ezeken a képernyőkön mülékony azonosságképletek lelnek otthonra. Szüntelen átváltoztatás közepette cserélődnek a képek. Miközben a digitális esztétika alanya a vezérlő berendezések parancsait változtatja egy sajátos játékot folytatva mindennapjai, életvilága szeleteivel, a dolgok voltaképpen sohasem áttetszőek, mert nem azonosak önmagukkal⁷. Odavész szilárdságuk a digitális, áthatolhatatlan felszíneken. A digitális „alany” – aki, láttuk, egyszerre teremtő és fogyasztó is – és a digitális szerkezet közötti viszonylatot aligha lehet ábrázolni a hagyományos alany/tárgy kategóriapár segítségével, hiszen nemcsak a képernyők dologi elemeinek, de az elektronikus impulzusokat mozgásba hozó alany azonosság-regisztere sem marad változatlan. Talán úgy is mondhatnánk: ehelyütt az azonosságok csupán folyamatszerűen, mint állandó teremtődések és újrateheremtődések nyernek jelenlétet. Márpedig az állandó teremtődésben mint egy sajátos azonosságkeretben az idő és a tér is folytonosan elveszítik szilárd határaikat: itt értelmetlen fenntartani a múlt, a jelen és a jövő merev elválasztásának képzetét, az idő és a tér konfigurációja bizonyos értelemben csak ideiglenesen vannak jelen.

Nyilvánvaló, hogy a tér és az idő effajta folytonos újratерemtődéséből fakadó konstellációk nem hagyják érintetlenül a modernitás idő- és tértapasztalatainak szerkezetét sem. Minél jobban szerteágazik a kommunikáció informatikai-technológiai rendszere, annál inkább számíthatunk az időtapasztalat jelentékeny módosulásaira.⁸ A modernitás társadalmi strukturálódásában uralomra jutott időreflexiónak, amely az időmozzanatok közötti hieratikus viszony tételezését választotta kiindulópontjául, s leginkább mindenestül alárendelődött a történelemben beleírt célirányos mozgásnak, kiveszőfélben van a jogosultsága az informatizációs közegekben. Ezek felületein a visszajátszás, az ismétlés, így az előhívhatóság vagy az információk ismételhetősége, a reverzibilitás, a mindenütt-jelenvalóság elvei uralkodnak. Körkörös időbeliséget hívnak életre⁹, és az egyidejűség elveit érvényesítik. Az ismétlés – mint azt feljebb jeleztem már –, az „azonos visszatérése” szerkezeti alapeleme az informatikai közegek működésének. Az egyenesvonalú idő hieratikus viszonylatai elhalványulnak a telekommunikációs, körkörös szerkezetű időbeliség környezetében.

Nem kívánok sokat időzni az egyébként minden figyelmet megérdemlő temporális vonatkozások taglalásánál, mert számomra úgy tűnik, itt meglehetősen nagy az egyetértés. A sebesség rangjának növekedését, a sebességek hierarchiájának alakulását, a pillanat zsugorodását, az időtartam vonatkozásainak gazdagodását, a mozgás felgyorsulásából adódó következményeket, melyek olyannyira összeszővődnek a kommunikációs technológiákkal és meglazítják az átélt idővel való kapcsolatot, többször leírták már¹⁰. Némi kitérőként és csupán röviden emlékeztetni kívánok itt arra is, hogy a punktualitás eszméje nélkül aligha lehetett volna lefektetni a modernitás idő- és térfilozófiájának alapkövét. Ezen eszme köré csoportosult a pont, a vonal, a sík és a körülzáró felszín valamint a múlt, jelen és jövő egymásra vonatkozásainak értelmezése, melyből a tér- és az időfilozófia körvonalai bontakoztak ki¹¹. Ha belepillantunk, mondjuk, a kanti filozófia működésébe,¹² úgy észlelhetjük a tényt, hogy ott a pillanat szerepének az időfilozófiában a pont pozíciója felel meg a térfilozófiában. A pont vagy a pillanat nála nem részként, hanem meghatározottságként jelenik meg a színtéren, mert az időnek és a térnek is sajátja, hogy egyetlen részük sem a legkisebb, mindig elképzelhető egy kisebb rész. A hagyományban ezt a konstellációt közönségesen folyamatosságnak hívták. Így a pont sem valaminő hozzáadott része az egyenesnek, mert minden pont már önmagában az egyenes végtelen meghúzatóságának folyamatát foglalja magába. Ma a sebesség teoretikusai arról beszélnek, hogy a gyorsaság folytán már-már eltűnnek a dimenziók, mert elnyeli őket az a „lecsupaszított egyenes, amely csak egy geometriai mozgáspálya sebessége”¹³. Megrendülni látszik az informatikai hálózatokban a hagyományos tér- és időfilozófia alapzata: hiszen, – mondják – időtartam nélküli pillanatokból álló időtartam, dimenziók nélküli pontokból álló egyenesek jönnek létre. Az informatikai képzelet végtelen kicsiben interpolál. Ha a kanti gondolatkeretén belül maradunk, akkor úgy érvelhetnénk, hogy a pillanat összepréselése olyan módon megy végbe, hogy a pillanat és a pont dimenzió-nélkülivé válhatnak.

Tény és való, hogy újra és újra megragadnak bennünket azok az eszmefuttatások, melyek a felfokozott sebesség paradoxonjairól értekeznek, hiszen ezek egy kivetített végső stádiumban valóban megingathatják az időtartamhoz valamint a mozgáshoz fűződő beállítottságunkat, így a mozgás olyan formájához, mint az

utazáshoz tapadó képzeinket. Ugyancsak közbevetőleg jegyzem meg: a modern civilizáció kristályszerkezetéhez tartozik, hogy a térre és az időre mint leküzdendő akadályokra tekint, ennél fogva az említett leírások, melyek az új technológiák páratlan elterjedéséből fakadó gyorsulásokat teszik tárgyá, e civilizáció legmélyén rejlő ellentmondásokat juttatják kifejezésre, egy új kontextusban. Hiszen gondoljuk csak meg, ha a tér és az idő akadályként jelenik meg, akkor egy elképzelt végső ponton a tér és az idő is eltűnhetne életvilágunk horizontjairól, vagyis digitális jelek formájában tárolt, lényegében megélt dimenziók nélküli képekre bomolhatna. Kérdés azonban, hogy a mediatizált kommunikációs technológiák világa által közvetített időérzékelés hogyan befolyásolja a tértapasztalatot így, hogy csak az idő marad meg számunkra. Nem először vetődik fel a modernitásban, hogy a sebesség felgyorsulása semmissé teszi a tértapasztalatot, már a múlt század írói is azzal a gyanúperrel éltek, hogy a modern kor egy temporális civilizáció alakját ölti magára. Pontosabban, az idő fogalma a sebesség konstellációjának részévé válik. A létezés sebességgé alakul át. Ezek a megsejtések manapság, miután az informatikai technológiák tovább folytatják a közlekedési eszközök múlt században megkezdett forradalmát, ismételten erőre kaptak. Peter Weibel egyenesen úgy vélekszik, hogy az általánossá váló dematerializáció folytán a tértapasztalatok csaknem eltűntek, időmozzanatokká alakultak át¹⁴. A dolgok jelenlegi csillagállása közepette tehát legfeljebb a téridő kategóriája tarthat számot az igazoltságra. Paul Virilio „Az utolsó jármű”¹⁵ című munkájában azt állítja, hogy ha a XIX. században a távolság/idő kategóriapár diadalmaskodott a tér felett, akkor az átvihető elektronikus képek korszakában a távlat/sebesség kategóriapárt kell beiktatnunk primátusába. Olyan világot ábrázol, melyben az informatikai technológiák által gerjesztett gyorsaság-képletek okán az érkezés mindenkor elsőbbséget élvez az elindulással szemben, mert maga a tér immáron nem más, mint a kiterjedés hallucinációja. Mielőtt elindulnánk, valójában már meg is érkeztünk. Ha valamikor úgy véltük, hogy a hely nem más, mint egy pont a mozgás állapotában, a megállás pedig egy végtelen lassított mozgás, akkor a hely és a pont csupán mint informatikai részecske jelentkezik. A gyorsaság, az informatikai forradalom, a szimuláció mint az energia utolsó formája tehát megfosztja minden fontosságától a tértapasztalatot, s mozdulatlanságra, azaz a géphez való rögzültségre, egyfajta egzisztenciális inerciára kárhoztat bennünket. Az informatikai forradalom végső grádicsán a digitális alany – ez történik például Baudrillard-nál, aki köztudomásúlag a kommunikáció eksztázisáról beszél – afféle *abszolút képesítővé*, az egzisztencia képesítőjévé válik, mert odaszegeződve nem tesz mást, mint a csatornákat cseréli és kéjutazásokat tesz a képernyőkön. A dolgokat csak az információ vonatkozásában érzékeli. A kommunikációs technológia előre-nyomulása tehát olyan körbe zárja, melyben mintegy abszolutizált tehetetlenségi nyomatóka okán mozdulatlanul várja, fogadja be a képek mértéktelen özönlését.

Az elektronikai metasztázisok forgatagában, minden bizonnyal, rendkívüli változásoknak nézünk elébe. Aligha akadhat olyan értelmező, aki ne részesítené komoly figyelemben a tér és az idő informatikai-kommunikációs, egymásba kúszó szövődményeit. Ugyancsak nem kerülheti el a figyelmünket az a tény, hogy a mediális hálózatok felkeltik a digitális alany, ha úgy tetszik, mozdulatlan odaadásban elmerülő „hűségét”. Hogy keresztül-kasul utazhatjuk kommunikációs csatornákon a világ digitális állomásait: mindez mély nyomokat kell, hogy hagyjon min-

denfajta világtapasztalaton. *Eljátszadózva a régi kíváncsisággal, talán úgy is mondhatnánk, a határok nem spiritualizálódnak, hanem digitalizálódnak.* Mégis, számomra továbbra is kérdés marad, hogy milyen mértékben idomul tértapasztalatunk a felgerjesztett gyorsaság, a felfokozott sebesség normáihoz. Nem kevésbé izgat ama kérdés, hogy vajon a tértapasztalat tényleg végtelenül lekicsinyített időszelvények érzékelésébe csap-e át elhomályosítva mindazt, amit a tér konfigurációjaként ismerünk.

Fel kell figyelnünk először is arra, hogy a központosítás különféle torzszüleményeinek híralata találkozik az informatikai-kommunikációs technológiák által kibontott folyamatokkal¹⁶. A kommunikabilitás egyetemes szorgalmazása segítséget nyújthat a központtalanítás, a megváltoztatandó térszabályozás stratégiája számára. Ezen ellentmondások az információk intézményes központosítása, monopolizálása és az információs pluralitás szétterjedésének egyszerre megvalósuló, egymásnak feszülő tendenciáiban nyernek lényegi kifejezést, de a delokalizáció¹⁷ és a relokalizáció ellentétes irányú, versengő mozgásaiban is tetten érhetők. Az informatizációs kommunikabilitás széles körű megteremtése ti. csak akkor válik lehetségessé, ha az információs-kommunikációs technológiák hálózata megtöri a lokális, a *genus loci* ellenállását, és kiszolgáltatja azt a delokalizáció, deteritorializáció egyneműsítő folyamatainak. Hiszen a lokalitás jellegzetességeibe kapaszkodó ember csak úgy domboríthatja ki helyének különösségeit, ha azokat minél hathatósabban az elvontság, a numerikus nivellálás föltartóztathatatlan folyamataihoz rögzíti. Az informatikai topográfia és a tér digitális intézményesítése a numerikus kódoknak a kultúrában betöltött szerepe révén egy szintre hozhatja és egymással felcserélhetővé teheti a különféle lokalitásokat, amelyek ily módon az informatikai hálózat egy atomjává zsugorodnak. A helyinek hálószerként való létezése mögött a térbeliség tökéletes átjárhatóságát és a hozzáférhetőség elvének térnyerését pillantjuk meg. Hogy az informatizáció kaput nyithat a tér intézményesítésének plurális alapon történő szabályozása előtt, azt alighanem senki sem vitatja. Így a delokalizációval a relokalizációs irányulások, a decentralizált információk helyhez kötöttsége, a „reteritorializáció”, az információk igazságosabb elosztása, a központosított információfelhalmozással pedig a regionális informatizáció gyakorlata állítható szembe. Az informatikai hálózatokban forrpontra jutnak a hatalmi differenciációk, s nem becsülhető le az a veszély, hogy az informatizáció folyamataiból kinőtt tekintélyelvű, technológiai mindenhatóságot képviselő erők egy csapásra fölébe kerekedhetnek az informatikai pluralizmus, a központtalanítás áhított értékeinek.

Amennyiben a világ informatikai technológiák által megvalósuló meghatározottsága napról-napra intenzívebbé válik, úgy az információk megszerzéséért vívott gazdasági, politikai és kulturális harcnak is megkülönböztetett figyelmet kell tulajdonítanunk. Az informatizációs technológiákat átjárják a politikai és gazdasági dinamika hatalmi játéka, összefüggésben vannak tehát a hatalmi mozzanatok, hatalmi pontok és pillanatok földrészekben is átnyúló konfigurációjával. Az információk, kommunikációs mozzanatok térbeli elosztása a köz-terépet átszelő mediális közegekben, a priváció terében: az információk, statisztikai diagramok elhelyezése, beosztása, szétszórása a stratégiai/funkcionális terekben nem veszíthette el fontosságát. Meglehet, a térbeli kiterjedés hagyományos logikája nem elégít ki bennünket, ha jelenünk mozgásirányait óhajtuk magyarázni, teljes erővel az informatikai

térben tükröződő szétoztásra¹⁸, a térelemek informatikai tagolódására kell összpontosítanunk. El kell gondolkodnunk azokról a módozatokról, ahogyan a médiák által megteremtett terek befolyásolják, pontosabban: artikulálják a fizikai-földrajzi tér érzékelését. Nem fér kétség ahhoz a meglátáshoz, hogy számot kell vetnünk a tértapasztalat transzformációival, hiszen informatizációs technológiák hatják át a teret, hiszen szemünk előtt megy végbe a pillanat zsugorítása, ami a sebesség fontosságáról alkotott képzeteket hitelesíti, ám civilizációnk bensőjéből, dinamikájának eredendő meghatározottságából sarjad, hogy szüntelenül újra fogalmazza a térhez való viszonyát. Az informatikai technológiák sajátos formát adnak ezen gyakorlatnak. Olyan időképlettel látják el az újrafogalmazást, mely meglazítja a földrajzi tér érzékelésének kereteit, de nem szüntetik meg, hanem artikulálják azokat¹⁹.

De mi mondható mindezek után a könyv kapcsán, melyet szintén szóba hoztam előadásom kezdetén? A „modernitás hajnalának” eseményeit taglaló szakírók²⁰ már régen felfedték, hogy az egyéni tér csöndjében olvasott könyvhöz kapcsolódó gesztusok milyen módon voltak beágyazva a politikai-gazdaságtani-kommunikációs vagyis a hatalmi összefüggésekbe. E csönd kontextusában a magány helyzetében leledző személy valójában nemcsak a piacra szánt termék fogyasztójaként viselkedett, de gyökeret vert egy, a könyv jeleit befogadó szélesebb, nemzeti közvetítettségű közösség talajába is. Egy nemzeti jelentések által behatárolt térbe lépett be, része lett egy kiteljesedő nemzeti színezettségű topológiának. A kommunikáció mikéntje döntően határozza meg, hogy milyen módon keveredik ki az új egész. A feljebb említett írók afféle láthatatlan közvéleményről és egy elképzelt, begyakorolt mindennapi élet szabályairól is beszélnek a könyv és formája, az újság kapcsán, ahol az anonimitás elvei alapján cselekvő csoportok hallgatólagosan feltételezhetik, hogy mások, felebarátaink hozzánk hasonlóan járnak el. Mármost a kommunikáció gondolatának mindig része a közelség, a távolság áthidalásának tapasztalata, az alanyok koegzisztenciája, az implicit szolidaritás. Minden jel arra mutat, hogy amidőn a könyv a nép közjava lett és demokratizálta az igazsághoz/igazságokhoz való hozzáférhetőséget, ugyanakkor pedig dekonstruálta a vallási birodalmak kontinenseket áthidaló globalizmusát, akkor megerősödtek a nemzeti kötelékek, azaz a nemzeti lojalitás, a nemzeti eszmével kötött hallgatólagos szövetség jutott érvényre.

Aligha kerülhetjük el, hogy szembenézzünk az új informatikai technológiák politikai-gazdaságtani-kommunikációs vonatkozásaival. Hiszen azáltal, hogy mélyen belenyúlunk korunk, a „posztmodernitás” szöveteibe, arra kényszerítenek bennünket, hogy újra és újra tüzetesen megvizsgáljunk megannyi kérdést, így a felvilágosodás politikájához olyannyira tapadó megkülönböztetést a köz-terep és a magán-szféra között. Aztán nem zárkozhatunk el attól, hogy újra elmélkedjünk a közvélemény, a nyilvánosság változó formáiról, differenciálódásáról éppen a tér artikulációjának környezetében. Hovatovább, a médiákat tárgyá tevő kortárs vizsgáldások, mintegy tovább folytatva, de egyúttal módosítva az e századi – egyébként gyakran lehangoló, vigasztalan – reflexiókat, a köz-szférát helyezik érdeklődésük homlokterébe²¹. Új ideálok és új aggodalmak fogalmazódnak meg, hiszen más típusú köz-terek jönnek létre, amikor a résztvevőket a kommunikációs technológiák, mediális hatókörök kötik össze. A kommunikációs diskurzusok megszokozódása tágítja a köz-szféra kereteit is. Egyfelől él voltaképpen a remény, hogy az informatikai technológiák életet lehelhetnek a kiszikkadó köz-szféra

elemeibe, másfelől erősödik az aggodalom, mely abból táplálkozik, hogy a modernitás dinamikája nem egyszer rácsúszott a köz-terekre vetett reményekre.

A korai kapitalizmus és a nyomdai technológia egységében fogant kommunikabilitás hátterében ott látjuk a régi elképzeléseket is a köz-szféráról. A res publica, a politeia eszménye elválaszthatatlan volt a köz-szférában a hatalom kérdéseiről vitatkozó polgárok közösségétől, a közösségi erények gyakorlásának ideáljától. Ugyanakkor a res publica modern eszméjének korai formái a nemzeti alapokon szerveződő állam által ellenőrzött térben jelentek meg – olyan szerkezet, melyben a központ mint a hatalom kiapadhatatlan forrása létezik. Nem kevésbé része a modernitás térfilozófiájának a köz- és a privát-szférák kettémetszése, a választóvonalak igazolása, a hatalmi problémák észérvek alapján történő taglalása az egyéni intimitás körei között. Viszont a mindenütt-jelenvalóságot célzó törekvések, a „kapilláris” erek módján szétterjedő informatikai hálózatok, kábelek megrázkódtatják e topológiát, azt a kommunikabilitást, melyet a korai modernitás alkotott magának. A határok néhol áttevődnek, néhol teljesen elmosódnak. Ami nemrégiben még a privát-szféra birodalmának részét képezte, ma belekerül a közviták vérkeringésébe. A nemzeti topológia keretei között egy adott állandósággal bíró tér, a nemzetállam határai adtak egységes keretet és fedelet a nyilvánosság alakzatrendszerének. De ott, ahol a térhez való viszonyulás állandóan újrafogalmazódik (ahol az informatikai technológiákban vezérmotívumként viselkedő térteremtés minduntalan artikulálódik a közvetlen tértapasztalattal), ott a nemzetállami egységes kommunikációs keretet keresztezik a különféle térartikulációra törekvő médiák. Az egységes közterep helyett megjelennek a mikro-, makro-, mezo-szférák. Hogy csak egy példát említsek²²: a számítógépes hálózatok először olyan terminálokat használtak, melyek a nagy számítógépekhez kapcsolódtak, de az utóbbi két évtizedben az információk szétosztása érvényesül, méghozzá mikro, mezo és makro szinten. A nyolcvanas években elterjedtek a lokális hálózatok (Local Area Networks), melyek lehetővé teszik az információk gyors cseréjét egy szervezeten belül; később ugyanezek városi hálózatokban kapcsolódtak össze (Metropolitan Area Networks), melyek viszont szatellit-antennák segítségével globális hálózatokká alakultak át (Wide Area Networks), ezek több kontinenst fognak be. A mikro/ mezo/makro aspektusok azonban megmaradtak, a köz-szféra pluralizálódását segítették elő. A mikro/mezo/makro aspektusok ugyanakkor nem adottak, csak egy informatikai folyamatszerűségben szerzik meg relatív értelemben vett azonosságukat. Az informatikai technológiákhoz kapcsolódó konfliktusok lényegében a mikro/ mezo/makro mozzanatok keveredésében, forgatagában merülnek ki, amiből az következik, hogy az informatikai-kommunikációs technológiák szétterjedése, a köz-szféra digitalizálódása egyúttal a köz-szféra pluralizálódását honosítja meg. Az informatikai technológiák lényegét az a tény is érinti, hogy a politikai tartományokban is közvetítik a feljebb jelzett tapasztalatot a koherencia, így az egységes köz-terep ideáljának elhalványulásáról, mely összefüggésben áll a delokalizáció és a relokalizáció cselekményeivel és ellen-cselekményeivel.

A különböző térszleteket befogó hálózatok mentén ideiglenesen vagy kevésbé ideiglenesen fennmaradó kvázi-mozgalmak, felforgató tevékenységet képviselő csoportok jelentik be igényeiket. Ezén lehetőségeknek megfelelően bimbózhatnak azok az elképzelések, melyek az adott politikai közösségek vonatkozási kereteitől

szélesebb kérdéskörök, így erkölcsi kérdések makro szinten való tematizálására törekszenek. A nyolcvanas években szárba szökkennek olyan politikai irányulások, melyek kozmo-politikai kérdéseket feszegettek: kulturálisan átszőtt kozmopolitizmus, mondializáció – ezek a jelszavak hallatszottak gyakran az elmúlt időszakban az ún. új mozgalmak kapcsán. Az informatikai technológiák beékelődve az államilag szétoztott világ-terekbe, módosítva a civil társadalom és az állam polemológiáját, befolyásolhatják eme mozgalmak logikáját, hiszen átszelik a határokat: olyan tereket nyitnak meg, melyekben a mondializáció és a kozmo-politika szerkezet-változásait formálják.

Természetesen folytatható lenne az informatikai technológiák ma még beláthatatlan hatásának értelmezése. Hiszen például nem ejtettem szót arról, hogy a gazdaság paradigmáit hogyan befolyásolják az újfajta technológiák vágy, hogy „ön-referencialitásuk”, a vírusok, a saját magukba való belebonyolódásuk révén egyúttal törekennyé is teszik civilizációnkat. De talán az elmondottak elegendő útmutatással szolgálnak. A jelenségek gazdagságára, a technika e roppant kibontakozására az jellemző, hogy olyan folyamatok zajlanak itt, melyek igénybe veszik egész kultúránkat.

Losonczi Alpár előadása
a „MetaForum II.
(Határok nélkül)”
budapesti hálózati
konferencián hangzott el
1995. október 6-án.

1. Erről W. Benjamin: „A német szomorújáték eredete”, in: *Angelus Novus*, Budapest, 1980, 336.
2. Erről B. Anderson ír: *Imagined Communities*, London, 1983.
3. A modellről: E. Couchot: „From the Image to Digital Culture”, *Ars electronica*, Linz, 1986, 186.
4. H. Klotz: *Kunst im 20. Jahrhundert, Moderne-Postmoderne-Zweite Moderne*, München, 1994.
5. Klotz, ibidem.
6. J. F. Lyotard: *Instructione païennes*, Paris, 1977.
7. Ezt a meghatározást Deleuze használja egy egészen más szöveggörnyezetben, de a teremtdés kapcsán, *Logique de sens*, Paris, 1967, 9.
8. Itt átvesszem Losonczi Alpár: „A könyv metaforájától a szimulációig: a világ kérdése”, in: *Információ és társadalomelmélet*, Szeged, 1994, 18. vagy *Gondolat-Jel* 1993. III-IV., 85.
9. Lásd Paul Virilio leírását A. Hearről, aki a lakásából eltávolította a tükröket, és videóláncolatot épített be, ami folytán „megállítja az időt”, *Az eltűnés esztétikája*, Budapest, 1992, 19.
10. Pl. Virilio, ibidem.
11. G. W. F. Hegel: A természetfilozófia, *Enciklopédia II*, Budapest, 1979, 48.
12. I. Kant: *Ak.-Ausg.* XXVIII, 204.
13. P. Virilio: *Az eltűnés esztétikája*, Budapest, 1992, 73.
14. P. Weibel: „Pictorialer Raum in der elektronischen Kunst”, *Ars electronica*, Linz, 1986, 133.
15. Lásd: „Looking Back on the End of the World”. Ed. D. Kamper, Ch. Wulf, *Semiotext*, 1989.
16. Losonczi: ibidem, 19.
17. A delokalizációról: V. Descombes: „Dé-localisation – Adresse aux utopistes”, in: V. P. Furter/C. Raulet (dir.), *Stratégies de l'utopie*, Calilée, Paris, 1979, 134.
18. Itt lényegében egy foucault-i elemet variálok.
19. Az artikuláció pontosan meghatározott jelentése: olyan kapcsolat formája, mely összeköthet különböző elemeket. A kötés nem örökövényű, s mindig arra kell rákérdeznünk, hogy milyen körülmények közepette jöhet létre a kapcsolat. S. Hall: „On Post-modernism and Articulation: An Interview with Stuart Hall”, *Journal of Communication Inquiry*, 1986, 10, 2.
20. E. L. Eisenstein: „Some Conjectures about the Impact of Printing of Western Society and Thought”, *Journal of Modern History*, 1968, 40, 1, 42. Anderson; ibidem.
21. Lásd pl. N. Garnham: *Capitalism and Communication: Global Culture and the Economics of Information*, London, 1990.
22. A példát J. Keane előadásán hallottam Belgrádban 1995. január 6-án. Ő alkalmazza a mikro/makro/mezo felosztást is. Lásd még: J. Keane: „Structural Transformations of the Public Sphere”, in: *The Supressed Civil Society, Potisnuto civilno drustvo*, ed. V. Pavlovic, Beograd, 1995, 374.

A
REPLIKÁNAK
is van cyber sarka.